
Grondbeginselen der sociologie

Noordhoff Uitgevers

Dr. H. de Jager
Dr. A.L. Mok
Drs. G. Sipkema

Dertiende druk

Grondbeginselen der sociologie

Grondbeginselen der sociologie

Dr. H. de Jager

Dr. A.L. Mok

Drs. G. Sipkema

Dertiende druk

Noordhoff Uitgevers Groningen | Houten

Ontwerp omslag: G2K Designers, Groningen/Amsterdam
Omslagillustratie: Photodisc

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan: Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

0 1 2 3 4 5 / 13 12 11 10 09

© 2009 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/reprorecht). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-84333-5
ISBN 978-90-01-76377-0
NUR 756

Woord vooraf bij de dertiende herziene druk

Hierbij bieden wij u, 45 jaar na de eerste druk in 1964, thans deze grondig herziene en geactualiseerde versie van *Grondbeginselen der sociologie* aan.

Vanaf het begin hebben wij ernaar gestreefd de lezers een zo duidelijk en overzichtelijk mogelijk beeld te geven van hoe sociologen bij de bestudering van de samenleving te werk gaan. Daarmee willen wij de lezers helpen inzicht te krijgen in de maatschappij waarin zij leven en werken. Als zodanig is het boek dus niet een sociale kaart van Nederland of Vlaanderen, met allerlei cijfers, tabellen en grafieken, maar een hulpmiddel om inzicht te krijgen in de wijze waarop mensen zich ten opzichte van elkaar gedragen. Anders gezegd: het gaat om een manier van kijken en leren zien en doorzien in hoeverre (inter)menselijk gedrag sociaal beïnvloed is. Op het begrip 'sociaal' wordt in de Inleiding tot het boek nader ingegaan. Daarin wordt ook aandacht geschonken aan de betekenis en het belang van sociologische begrippen.

In vrijwel alle hoofdstukken zijn kleinere of grotere veranderingen aangebracht. Dat geldt wel in het bijzonder voor de hoofdstukken 14 en 15. Gezien de ingrijpende en snelle veranderingen die met name in de grote maatschappelijke structuren en kaders hebben plaatsgevonden, zijn die hoofdstukken grotendeels herschreven.

Het boek is in de eerste plaats bedoeld voor studenten hoger onderwijs, maar kan ook aan andere geïnteresseerde lezers goede diensten bewijzen. Het is immers voor allerlei beroepsbeoefenaren van belang zich bewust te worden van eigen en andermans functioneren en inzicht te krijgen in uiteenlopende sociale situaties.

Ter wille van de bruikbaarheid van het boek wordt elk hoofdstuk voorafgegaan door de daarin behandelde 'grondbeginselen' en nagestreefde leerdoelen. Voorts staan in de tekst tal van tussenvragen en aan het eind van ieder hoofdstuk een aantal eindvragen. Antwoorden op tussenvragen staan achterin het boek. Ten slotte is het aantal verwijzingen naar voorgaande hoofdstukken uitgebreid om allerlei verbanden en samenhangen te verduidelijken.

Eén belangrijke verandering en vernieuwing werd nog niet genoemd: er is een ondersteunende website www.grondbeginselendersociologie.noordhoff.nl. Daarmee hangt samen dat onze derde auteur niet meer inhoudelijk betrokken is geweest bij deze herdruk. Hij heeft zich samen met drs. E. Arendsen aan genoemde website gewijd. De naam van drs. G. Sijkema staat echter terecht nog vermeld als derde auteur van dit boek aangezien veel van het nuttige werk dat hij aan de twaalfde druk heeft bijgedragen, behouden is gebleven.

Wij hopen en vertrouwen dat deze herdruk zijn weg weer zal vinden. Ook voor dit boek geldt naar wij hopen nog steeds wat Albert Einstein over wetenschap in het algemeen opmerkte: 'We should make things as simple as possible, but not simpler.'

De schrijvers

Bussum/Wilrijk
najaar 2008

Inhoud

Inleiding 11

Deel 1

Sociologie als wetenschap 14

1 Wat verstaan we onder sociologie? 17

- 1.1 Waarneming 18
 - 1.2 Zingeving 19
 - 1.3 Referentiekader 22
 - 1.4 Selectiviteit 23
 - 1.5 Definitie van de situatie 25
- Samenvatting 27
Eindvragen 28

2 Sociologie als wetenschap 31

- 2.1 Ontstaan van de sociologie 32
 - 2.2 Omschrijving van sociologie 36
 - 2.3 Waardevrijheid en object 39
 - 2.4 Sociologie nader omschreven 41
- Samenvatting 43
Eindvragen 44

3 Betekenis van de sociologie 45

- 3.1 Twijfel en verwondering 46
 - 3.2 Sociologie overbodig? 46
 - 3.3 Sociologie bedreigend? 49
 - 3.4 Onbedoelde gevolgen? 50
 - 3.5 Maatschappelijke betekenis van de sociologie 53
- Samenvatting 55
Eindvragen 57

4 Sociologisch taalgebruik 59

- 4.1 Vaktaal en spreektaal 60
 - 4.2 Sociologische terminologie 62
 - 4.3 Begrippen 64
 - 4.4 Termen 67
 - 4.5 Definities 68
- Samenvatting 70
Eindvragen 72

Deel 2

Mensen met elkaar 74

5 Mens en medemens 77

- 5.1 Visies op samenleven 78

- 5.2 Sociale situatie en gedrag 82
- 5.3 Verbijzonderingen 84
 - Samenvatting 87
 - Eindvragen 88

- 6 Waarden, normen en verduurzaming daarvan 91**
 - 6.1 Verwachtingen, voorstellingen en patronen 92
 - 6.2 Bestaan en ontstaan van collectieve opvattingen 96
 - 6.3 Vertraging 101
 - 6.4 Waarden, normen en instituties nader bezien 104
 - 6.5 Consensus en dissensus 106
 - Samenvatting 111
 - Eindvragen 112

- 7 Vormen van sociale dwang 113**
 - 7.1 Officiële en officieuze moraal 114
 - 7.2 Sociale controle en consensus: drie visies 116
 - 7.3 Macht en dissensus 119
 - 7.4 Sancties 123
 - Samenvatting 126
 - Eindvragen 127

- 8 Afwijkend gedrag en conflict 129**
 - 8.1 Deviantie als gedrag 130
 - 8.2 Deviantie als sociaal proces 134
 - 8.3 Conflicten 140
 - Samenvatting 140
 - Eindvragen 141

- 9 Tussenmenselijke relaties 143**
 - 9.1 Interactie en communicatie 144
 - 9.2 Pseudocommunicatie en non-verbale communicatie 147
 - 9.3 Roddel 149
 - 9.4 Interactie: drie benaderingen 151
 - 9.5 Sociale relaties 151
 - Samenvatting 152
 - Eindvragen 153

- 10 Positie, status en rollen 155**
 - 10.1 Sociale posities 156
 - 10.2 Sociale rollen 159
 - 10.3 Rollenconflicten 164
 - Samenvatting 170
 - Eindvragen 171

- 11 Rolattributen, statussymbolen en stereotypen 173**
 - 11.1 Rolattributen en statussymbolen 174
 - 11.2 Beeld en werkelijkheid 177
 - 11.3 Stereotypen en vooroordelen 179
 - Samenvatting 181
 - Eindvragen 182

Deel 3

Sociale kaders 184

12 Kenmerken van groeperingen 187

- 12.1 Groeperingen 188
- 12.2 De indeling van Merton: groep, collectiviteit en categorie 198
- 12.3 Netwerken 202
 - Samenvatting 204
 - Eindvragen 205

13 Het behoren tot groeperingen 207

- 13.1 Soorten groeperingen 208
- 13.2 Aantrekkelijkheid van groeperingen en onderlinge waardering 210
- 13.3 Netwerken en netwerkanalyse 211
- 13.4 Betekenis van groepen, collectiviteiten en netwerken 215
- 13.5 Betekenis voor de samenleving 217
- 13.6 Etnocentrisme en sociocentrisme 218
 - Samenvatting 219
 - Eindvragen 220

14 Sociale structuur 221

- 14.1 Het begrip structuur 221
- 14.2 Structuur en structurering 223
- 14.3 Organisatie en bureaucratie 226
 - Samenvatting 230
 - Eindvragen 231

15 Sociale ongelijkheid 233

- 15.1 Sociale ongelijkheid bestaat op allerlei gebied 234
- 15.2 Beloningsongelijkheid en kansongelijkheid 236
- 15.3 Stand en kaste 240
- 15.4 Klassenmaatschappij 242
- 15.5 De kennismaatschappij is een open, mobiele maatschappij 243
- 15.6 Sociale stratificatie 249
- 15.7 Netwerksamenleving 256
 - Samenvatting 260
 - Eindvragen 261

16 Cultuur 263

- 16.1 Het begrip cultuur 264
- 16.2 Aspecten van cultuur 266
- 16.3 Subcultuur 276
- 16.4 Contracultuur 279
- 16.5 Tot besluit 281
 - Samenvatting 282
 - Eindvragen 283

17 Cultuuroverdracht 285

- 17.1 Cultuuroverdracht in drie dimensies 286
- 17.2 Enculturatie en acculturatie 289
 - Samenvatting 294
 - Eindvragen 295

Deel 4

Samenleving in evenwicht en beweging 296

18 Stabiliteit en verandering 299

- 18.1 Oorzaken van verandering 300
- 18.2 Socio-culturele verandering 304
- 18.3 Endogene factoren in sociale verandering 307
- 18.4 Exogene factoren in sociale verandering 312
- 18.5 Innovatie en diffusie 314
- 18.6 Aspecten van verandering 317
- 18.7 Sociale verandering nader gedefinieerd 321
 - Samenvatting 323
 - Eindvragen 324

19 Functieanalyse 325

- 19.1 Onderlinge samenhang en wisselwerking: functies 326
- 19.2 Soorten functies 328
- 19.3 Functieanalyse nader beschouwd 333
 - Samenvatting 335
 - Eindvragen 336

20 Sociale bewegingen en socio-culturele verandering 337

- 20.1 Sociale problemen 339
- 20.2 Sociale bewegingen en collectief gedrag 341
- 20.3 Typen sociale bewegingen 344
- 20.4 Sociale bewegingen afgegrensd – ideologie en organisatie 346
- 20.5 Sociale bewegingen, verandering, futurologie 350
 - Samenvatting 351
 - Eindvragen 352

Begrippenlijst 353

Antwoorden tussenvragen 371

Literatuuroverzicht 389

Register 395

Illustratieverantwoording 400

Inleiding

Deze inleiding in de sociologie biedt veel stof tot nadenken over het brede veld waar deze wetenschap over gaat: het samenleven van grotere of kleinere aantallen mensen. Het gaat daarbij om de *sociale* aspecten ervan. 'Sociaal' komt van 'socius', maat of (met)gezel en bij het Latijnse 'socialis' gaat het om de gemeenschap ofwel de maatschappij.

Sociaal is een algemene term ter aanduiding van alles wat voortkomt of is voortgekomen uit gedrag van mensen met elkaar. Het gaat dus om de wisselwerking tussen mensen (interactie). Daarbij zijn sociologen vooral geïnteresseerd in gedragingen die een zekere mate van duurzaamheid en regelmaat vertonen. Een voorbeeld: als Jan in ruil voor een blauw oog Piet een bloedneus slaat is dat misschien slechts een eenmalig gebeuren. Maar een socioloog spitst de oren als blijkt dat Jan en Piet niet zomaar een paar jongens zijn die zomaar ruzie over zomaar een onderwerp hebben, maar dat vaker jongens met dezelfde sociale achtergrond als Jan en Piet over juist dat onderwerp op de vuist gaan.

Het boek is onderverdeeld in vier delen, elk met een bepaald aspect van de sociologie die in grote lijnen als volgt te kenschetsen zijn.

Het *eerste* deel behandelt kort de sociologie als wetenschap en wil duidelijk maken wat onder sociologie wordt verstaan, wat haar oorsprongen zijn, hoe sociologen tewerk gaan en ten slotte van welke begrippen zij zich daarbij bedienen. Begrippen, termen en definities zijn, naast methoden en technieken van onderzoek en van statistiek, belangrijke werktuigen voor iedere socioloog.

In het *tweede* deel wordt ingegaan op bepaalde aspecten van contacten tussen mensen: waarden en normen, sociale dwang, afwijkend gedrag en conflict, posities, rollen, statussymbolen en wat er verder zoal van invloed is. Regelmatig wordt, hier en elders, verband gelegd tussen theorie en praktijk, want sociologisch kijken naar de samenleving is voor iedereen van belang. Dat geldt zeker voor allerlei beroepsbeoefenaren die zich met mensen bezig houden.

Het *derde* deel handelt over kleinere en grotere sociale verbanden waar mensen deel van uitmaken. Daarbij is het begrip structuur uitermate belangrijk. *Structuur* is de wijze waarop een samengesteld geheel, zoals een samenleving, is opgebouwd uit onderdelen: individuen en allerlei groeperingen. Vandaar ook het begrip *sociale structuur*: het geheel van posities binnen groeperingen en de min of meer duurzame sociale relaties tussen de bekleders van die posities. Het begrip structuur is daarom zo belangrijk, omdat wij in onze zeer individualistische maatschappij sterk geneigd zijn ons en andermans gedrag vooral te zien als voortkomend uit de bedoelingen, strevingen en eigen keuzen. Daardoor zijn we ons vaak zo weinig bewust van structurele invloeden op ons gedrag. Ooit was er een politieke slogan: 'Het is zo fijn om jezelf te zijn.' Het was frappant hoeveel mensen besloten op ongeveer dezelfde manier zichzelf te zijn. Al in 1897 liet Durkheim zien hoezeer zelfs een hoogstpersoonlijke beslissing als zelfdoding mede bepaald wordt door bepaalde structuurkenmerken, zoals bijvoorbeeld de economische situatie of

het gebrek aan politieke stabiliteit. Hetzelfde blijkt ook te gelden voor onder andere partnerkeuze, echtscheiding en kindertal. Dergelijke invloeden bracht iemand eens tot de (paradoxale) uitspraak dat de maatschappij niet bestaat maar wel invloed uitoefent. En hetzelfde geldt voor het in dit deel besproken onderwerp cultuur.

Wij maakten in hoofdstuk 6 al kennis met onderdelen van cultuur: waarden, normen en instituties. In dit deel komt hun samenhang met andere cultuurelementen als grotere eenheden aan de orde. Ook de overdracht daarvan wordt in breder perspectief geplaatst dan in hoofdstuk 13 bij het onderwerp socialisatie gebeurde.

In deel vier ten slotte komt de wisselwerking tussen stabiliteit en verandering aan de orde: wat houdt een bestaande toestand in stand en wat leidt tot verandering. Een apart hoofdstuk (19) besteedt aandacht aan een specifiek sociologische manier om onvoorziene gevolgen van menselijk handelen te onderkennen: de zogeheten functieanalyse.

Ieder hoofdstuk begint met het noemen van een of meer *grondbeginselen*, geheel in lijn met de reeds jaren bestaande titel van dit boek, waar we ondanks de herziening niet van hebben willen afwijken.

Deze grondbeginselen vormen de basis, het uitgangspunt van de beschouwingen die in het betreffende hoofdstuk aan de orde komen.

Vervolgens geven *leerdoelen* de lijn van het hoofdstuk aan.

Wie dit gelezen heeft, weet al ongeveer wat hem of haar te wachten staat.

De korte *inleiding* op het hoofdstuk legt ook vaak de verbinding met wat reeds behandeld is en/of met wat nog komt.

Ieder hoofdstuk behandelt één of meer samenhangende thema's. Tijdens het lezen worden op wisselende momenten *tussenvragen* gesteld. Deze zijn vaak toegesneden op de actualiteit en bevatten ook stof voor discussie of overdenking. Op die vragen is lang niet altijd eenduidig antwoord mogelijk. Maar voor wie een hint wil, is voor haast alle vragen een mogelijk antwoord of een deel daarvan achterin het boek te vinden. Soms wordt de lezer bij zo'n antwoord op het paard geholpen en valt hij er bij een volgende vraag weer (half) af. Dat kan het overdenken stimuleren.

Na elk hoofdstuk volgt een bondige *samenvatting*, wat vooral bij de langere hoofdstukken zijn nut kan hebben.

Ieder hoofdstuk wordt besloten met een aantal *eindvragen*; deze zijn uiteenlopend van karakter. Aan de hand van een aantal van deze vragen kan men ook checken of het behandelde gekend of begrepen wordt. Op deze vragen zijn geen antwoorden (of aanzetten) geformuleerd; beantwoording hiervan wordt geheel aan de lezer overgelaten.

Ten slotte is het onze stellige overtuiging dat de theorieën en inzichten die we aanreiken om de samenleving te beschouwen en te analyseren ook in meer algemene zin nuttig zijn. Iedere lezer zal in onze complexe maatschappij immers ook als staatsburger moeten functioneren.

Wij hopen dat dit boek op een prettige manier aan het bovenstaande bijdraagt.

Sociologie als wetenschap

1

- 1 **Wat verstaan we onder sociologie?** 17
- 2 **Sociologie als wetenschap** 31
- 3 **Betekenis van de sociologie** 45
- 4 **Sociologisch taalgebruik** 59

In het boek dat voor je ligt geven we antwoord op de vraag wat we onder sociologie verstaan en wat deze wetenschap voor de mensen in maatschappij en beroep kan betekenen. Volgens ons is dat vaak meer dan je denkt. In dit eerste deel geven we aan wat sociologie is. Sociologie omschrijven we daarin als een wetenschap die het samenleven van mensen bestudeert.

In hoofdstuk 1 constateren we allereerst dat mensen, hoewel zij zelf deel uitmaken van hun samenleving, slechts een *beperkte voorstelling* ervan hebben. Zij baseren hun oordeel op het kleine deel dat zij kennen of menen te kennen.

Bovendien 'zien' ze slechts wat zij verwachten te *zullen* zien: dat wat ze kennen, hun referentiekader kleurt hun waarnemingen. Die mensen, dat zijn wij zelf.

In hoofdstuk 2 schenken we aandacht aan het *ontstaan* van de sociologie.

Men zag haar als een wetenschap die de vanaf het eind van de achttiende eeuw opgetreden sociale problemen zou verklaren en helpen oplossen: grote veranderingen in het sociale en economische leven gingen gepaard

met revolutie, werkloosheid, armoede, discriminatie en nieuwe soorten criminaliteit. Daarom werd de sociologie wel een crisiswetenschap genoemd: een wetenschap, die verklaringen kan aandragen voor de sociale problemen.

In het derde hoofdstuk behandelen we de *betekenis* van sociologie voor de maatschappij. Sociologie draagt bij tot *maatschappelijke bewustwording*: zij onderzoekt, interpreteert en geeft verklaringen voor sociale verschijnselen die soms wel, maar soms ook niet, stroken met wat mensen 'zelf al dachten', en waar ze zonder sociologisch onderzoek en analyse niet op zouden komen.

In hoofdstuk 4 gaan we in op het sociologisch *taalgebruik*, waarin dikwijls aan woorden uit het dagelijks leven een andere, specifieke betekenis wordt gegeven, termen worden ontleend aan andere wetenschappen of zelf nieuwe begrippen worden bedacht. Omgekeerd komen begrippen uit de sociologie vaak weer terecht in het algemeen spraakgebruik.

Begrippen en definities zijn nodig om ordening aan te brengen in de veelheid van sociale verschijnselen en om er zeker van te zijn dat iedereen die ze gebruikt er hetzelfde onder verstaat. Een goede definitie begrenst de betekenis (*finis* betekent 'grens', het franse *fin* betekent 'eind') van een term of begrip, zodat er geen spraakverwarring kan optreden. Helaas schort daaraan in de praktijk wel eens het een en ander.

Wat verstaan we onder sociologie?

1

- 1.1 Waarneming
- 1.2 Zingeving
- 1.3 Referentiekader
- 1.4 Selectiviteit
- 1.5 Definitie van de situatie

Grondbeginselen

Mensen reageren niet alleen op dingen en op gedrag van andere mensen *als zodanig*, maar vooral ook op grond van de *betekenis* die zij daaraan toekennen vanuit hun referentiekader.

Het *vermogen* aan verschijnselen betekenis toe te kennen is aangeboren. De betekenissen zelf verwerven mensen zich in hun omgang met anderen en door de ervaringen die zij opdoen.

Leerdoelen

- Na bestudering van dit hoofdstuk heb je een eerste idee van wat onder sociologie wordt verstaan.
- Je begrijpt dat waarneming en geheugen in zekere mate *selectief* en *sociaal bepaald* zijn, en tot wat voor gedrag dit dan kan leiden.
- Je kunt aangeven hoe deze selectiviteit een rol speelt bij het verwerven van kennis, verklaringen en oordelen over sociale verschijnselen.
- Je kunt uitleggen wat het belang is van leerprocessen bij mensen vergeleken met dat van instincten bij dieren.
- Je kent het verschil tussen zakelijke en beleefde werkelijkheid.
- Je kunt het begrip referentiekader definiëren en de verbinding leggen met het fenomeen 'definitie van de situatie'.

Sociologie bestudeert het samenleven van mensen in kleinere en grotere verbanden. Hoewel we allen in dezelfde maatschappij leven, heeft ieder van ons daar een eigen voorstelling van.

In dit hoofdstuk gaan we in op de selectiviteit van de waarneming die voortkomt uit ons referentiekader.

Een referentiekader is het *geheel van kennis, verklaringen en oordelen met betrekking tot onze sociale omgeving*. We zien niet alles wat zich in die maatschappij afspeelt, want we selecteren op grond van ons referentiekader en de voorstellingen die we al hebben.

We kijken door onze ‘sociale bril’ en vragen ons steeds weer af: wat betekent dit of dat verschijnsel voor mij en voor mijn omgeving? Aan iedere waarneming gaat dus een ‘definitie van de situatie’ vooraf.

1.1 Waarneming

‘Kijk uit je ogen!’ kunnen we te horen krijgen als we op straat tegen iemand opbotsen. Dat doen we ook, alleen werd op het moment van de botsing onze aandacht door iets anders getrokken. De filosoof Popper (1969) vertelt ergens dat hij vele jaren geleden de gewoonte had zijn Weense studenten direct aan het begin van zijn eerste college te vragen pen en papier te nemen. Daarna gaf hij hen de ogenschijnlijk simpele opdracht: ‘Neem waar en noteer zorgvuldig wat u hebt waargenomen.’ Vervolgens ging hij uit het raam staan kijken, totdat zijn studenten de opdracht gingen uitvoeren. Hij reageerde quasiverbaasd wanneer zij enigszins lacherig en onzeker vroegen wat zij nu eigenlijk moesten waarnemen.

Op die manier wilde Popper zijn studenten eens en voor altijd duidelijk maken dat ‘zomaar’ waarnemen niet bestaat. Er is zoveel te zien (en te horen!) dat een mens dat niet allemaal tegelijk kan waarnemen. Aan alle waarneming ligt – ook en vooral als men zich daarvan niet bewust is – een bepaald *gezichtspunt*, een leidend beginsel, een bepaalde belangstelling of theorie ten grondslag, dat selecteert uit de veelheid van waar te nemen verschijnselen.

De anekdote vermeldt verder niet wat de studenten als waarneming hadden genoteerd. Maar men kan zich ongeveer het volgende voorstellen: een student(e) van wie de vader architect was, merkte het een en ander op over de bouw van het lokaal en de daarbij gebruikte materialen; een ander, die belangstelling had voor elektronica, nam waar dat de audiovisuele apparatuur verouderd was; een derde ten slotte, met belangstelling voor mensen, maakte enige opmerkingen over de medestudenten: hun leeftijd, geslacht, kleding en gedrag. Iedere student zag dus iets anders en tevens maar een deel van wat er in die collegezaal te zien was. Wat daar in het klein gebeurde, vindt in de maatschappij in het groot plaats: verschillende mensen kunnen een verschillende kijk op hun (sociale) omgeving hebben. We stellen dus nu al vast dat onze waarneming selectief is: hoewel we allemaal in dezelfde maatschappij leven, hebben we daarvan niet per se allemaal dezelfde voorstelling.

Selectieve waarneming

Dit is een idee waaraan we wel even moeten wennen. Immers, op grond van het feit dat we deel uitmaken van de maatschappij zijn we geneigd onszelf ook te beschouwen als een soort deskundigen met betrekking tot het samenleven. Mensen hebben min of meer uitgesproken ideeën over de samenleving en vooral over hun eigen sociale situatie. Daarbij zijn zij zich er niet, althans te weinig, van bewust dat het in feite om verschillende en slechts gedeeltelijke deskundigheden gaat, elk met haar eigen beperkingen.

Natuurlijk is bij dat waarnemen onze (erfelijke) biologische en psychologische uitrusting van belang. De clou is echter dat deze zich voor ieder van ons in contact met slechts bepaalde mensen en in een ander sociaal kader ontwikkelt.

Tussenvraag 1.1

Neem waar en noteer zorgvuldig wat je hebt waargenomen. Vergelijk je waarnemingen met die van anderen en probeer eventuele verschillen te verklaren.

1.2 Zingeving

Sociologie

In de sociologie proberen we de acties en reacties van mensen te verklaren uit het feit dat zij niet 'alleen op de wereld' zijn. Sociologie definiëren we als *de wetenschap die het samenleven van mensen binnen grotere en kleinere verbanden bestudeert*. In hoofdstuk 2 komen we op deze definitie terug. Hier volstaan we met de opmerking dat kenmerkend voor de sociologische zienswijze is: 'Een manier van denken die alle activiteiten en voortbrengselen van mensen in verband brengt met de samenleving waartoe die mensen behoren, en die al die activiteiten en voortbrengselen ziet in hun afhankelijkheid van de samenleving.'

Symbolen

Het gaat ons hier dus om het samenleven van mensen. Maar ook sommige diersoorten leven samen in kolonies, kudden of zwermen. Men heeft daarom vaak geprobeerd uit te vinden wat mens en dier van elkaar onderscheidt. Meestal wordt er dan gewezen op het feit dat mensen de enige levende wezens zijn die verstand hebben. Daarmee kunnen zij over de wereld en zichzelf nadenken, waarbij zij zich bedienen van *symbolen*. De mens is daarom wel eens een 'animal symbolicum' genoemd. Dat is een wezen dat de symboliek in iets kan zien, dus betekenis kan toekennen aan dingen en verschijnselen, en zijn gedrag daarop kan afstemmen.

Enige relevante passages uit een column van Bas Heijne inzake het conflict rond 'de Boom van Anne Frank' (zie foto volgende pagina) die in 2008 dreigde omgehakt te worden:

'Niets heeft ten slotte van zichzelf betekenis. Voor degenen die er voorstander van zijn de zieke boom te kappen is de boom kennelijk geen levend monument [van het verleden] ... geen ding dat symbool staat voor iets anders, namelijk de geschiedenis van een meisje dat slachtoffer werd van de Holocaust, maar een object van redeloze verering, een fetisj.'

(NRC Handelsblad, 12 januari 2008)

Het maakt bijvoorbeeld een groot verschil of men een samentrekking van een oogspiertje bij iemand opvat als een nerveuze tic of als het steeds geven van knipoogjes. Bovendien kunnen mensen over die betekenissen met elkaar communiceren.

Tussenvraag 1.2

Geef enkele voorbeelden van hoe wij ons handelen afstemmen op betekenissen die wij aan dingen en verschijnselen toekennen.

'Onze kastanjeboom staat van onder tot boven in volle bloei, hij is vol met bladeren en veel mooier dan verleden jaar.'

Dagboek van Anne Frank, 13 mei 1944

Mens en dier

Instincten

Een heel andere manier om mens en dier van elkaar te onderscheiden wijst juist op wat mensen in vergelijking met dieren *niet of nauwelijks* bezitten: *instincten*. In deze visie is de mens wel eens een 'Mängelwesen' genoemd, een wezen waaraan juist iets ontbreekt (Gehlen, 1961). Ook dat is een uitermate belangrijk aspect. Bij dieren worden gedragspatronen en eventuele samenlevingsvormen van generatie op generatie biologisch doorgegeven. Mieren bijvoorbeeld bouwen nu nog precies dezelfde mierenhopen als hun verre voorouders, getuige de resten die gevonden zijn. Maar voor mensen betekent de afwezigheid van instincten dat iedere generatie opnieuw van alles moet leren. Maar het zijn deze zelfde leerprocessen, waar mensen voor hun (voort)bestaan zo op zijn aangewezen, die maken dat hun gedrag en wijze van samenleven veel veranderlijker zijn dan bij dieren het geval is. Verschillende mensen kunnen verschillende dingen leren. Dat houdt in de eerste plaats in dat zich in dezelfde periode op verschillende plaatsen uiteenlopende soorten samenlevingen kunnen vormen. En in de tweede plaats, dat een en dezelfde samenleving na kortere of langere tijd kan veranderen. Dat laatste komt doordat sociale leerprocessen ruimte laten voor variaties en vergissingen waarbij mensen de aangeboden leerstof niet helemaal exact overnemen.

Tussenvraag 1.3

Heb jij een voorbeeld uit je eigen bestaan waarbij je sociale ‘leerstof’ niet helemaal exact overnam? Om welke reden(en)? Zou het een sociale verandering teweegbrengen wanneer een paar duizend leeftijdgenoten hetzelfde zouden doen?

Een en ander wil echter niet zeggen dat bij dieren helemaal geen leerprocessen (kunnen) plaatsvinden. Men heeft bijvoorbeeld wel eens een poes geleerd alleen witte muizen te vangen. Toen de poes jonkies had, bleken die na verloop van tijd ook alleen achter de witte muizen aan te gaan en de grijze te laten lopen! En we weten dat dolfijnen uitermate intelligent zijn en onderling ook kunnen communiceren.

De schrijver en bioloog Maarten 't Hart vertelde eens in de boekenbijlage van *Vrij Nederland* het volgende:

‘Een assistent van de walvisonderzoeker Saayman liep rokend in de richting van een patrijspoort in een groot bassin met dolfijnen. Bij het raampje aangekomen, haalde hij zijn pijp uit zijn mond en blies een rookwolk tegen het glas aan. Een jonge dolfijn zag dat, zwom onmiddellijk naar zijn moeder, zoog bij haar wat melk op, zwom naar zijn kant van de patrijspoort en spooog een wolkje melk tegen het glas aan. Het kan maar één ding betekenen: zo’n jonge dolfijn moet in staat zijn om te kunnen bedenken hoe hij het gedrag van die rokende assistent op speelse wijze kan pareren.’

Leerprocessen

Hoe het ook zij, vaststaat in ieder geval dat bij mensen *leerprocessen* van nauwelijks te overschatten betekenis zijn. Zowel psychologen als sociologen hebben zich daarmee uitvoerig beziggehouden, met dien verstande dat psychologen vooral onderzoeken hoe mensen leren, en dat sociologen zich vooral verdiepen in de vraag: *wat* leren mensen, van *wie* en *aan* wie?

In hun omgang met anderen leren mensen allerlei dingen over hun samenleving: zij hebben zich daarvan een beeld gevormd en weten allerlei feiten, al hoeft wat zij ‘weten’ lang niet altijd waar te zijn.

Kennis

Verklaren

Behalve een zekere *kennis* hebben mensen meestal ook geleerd de dingen op een bepaalde manier te *verklaren*: hogere machten, boze geesten, de biologische aard van mensen, de schepping of chemische reacties worden verantwoordelijk gesteld voor de gekende feiten.

Tussenvraag 1.4

Welke soort(en) verklaring(en) heb jij (in dit stadium van de bestudering van dit boek) voor criminaliteit van jongeren?

Oordeel

En ten slotte hebben mensen vaak ook geleerd positief of negatief te *oordelen* over wat zij weten en eventueel zien gebeuren. Sommige dingen beschouwen zij als goed en wenselijk, andere als slecht en onwenselijk. En afhankelijk van hun ‘verklaring’ zien zij sommige van die verschijnselen als onontkoombaar en andere als vatbaar voor menselijk ingrijpen.

Beeld van de samenleving

Ieder van ons heeft dus een bepaald *beeld* van zijn samenleving. Maar

hebben wij hetzelfde beeld en kennen wij onze samenleving werkelijk zo goed als we geneigd zijn te denken? Regelmatig ontdekken we dat dat toch minder het geval is dan we dachten.

1.3 Referentiekader

Referentiekader

Wij zagen dat mensen, op grond van het feit dat zij deel uitmaken van de samenleving, beschikken over een geheel van kennis, verklaringen en oordelen met betrekking tot hun (sociale) omgeving. Zij hebben dat geleidelijk, door middel van leerprocessen, verworven in hun omgang met anderen en tijdens hun ervaringen met die anderen. Sociologen vatten dit alles samen onder het begrip *referentiekader*.

Wij ontlenen onze referentiekaders aan onze sociale situatie, die bestaat uit de omstandigheden waarin wij verkeren, groeperingen en netwerken waartoe wij behoren, het milieu waaruit wij afkomstig zijn en het werk dat wij dagelijks verrichten, kortom: de ervaringen die wij samen met de onzen opdoen. Behalve aan deze directe ervaringen ontlenen wij ons referentiekader ook gedeeltelijk aan onze opvoeding en ons onderwijs: daarmee hebben wij tevens indirect deel aan de ervaringen van onze voorgangers. Zo bleek uit een langzamerhand befaamd onderzoek van Instituut Clingendael dat Nederlandse jongeren een zeer negatief beeld hebben van Duitsers. Zij zagen de Duitsers als oorlogszuchtig en arrogant, hoewel zij uiteraard geen enkele persoonlijke ervaring hebben met of herinnering hebben aan de bezettingsjaren 1940-1945. Zij hadden daarover alleen maar gehoord van de ouderen en er eventueel kennis van genomen uit boeken, films en televisieprogramma's die ouderen hebben gemaakt. Op dit soort beeldvorming komen wij in hoofdstuk 11 nog terug.

Het gaat de socioloog dus om het referentiekader zoals dat voortkomt uit de gemeenschappelijke ervaringen van verscheidene mensen in ongeveer dezelfde sociale situatie: de sociale bril en de culturele lens waardoor de leden van een groepering of samenleving de dingen op ongeveer dezelfde wijze zien en interpreteren.

Beeldvorming

Beeldvorming kan echter (snel) veranderen: uit recent onderzoek blijkt dat jongeren thans juist graag met vakantie naar Duitsland gaan en de Duitsers goed gezind zijn. ■

Bron: de Volkskrant, 9 januari 2008; *Kampioen*, januari 2008

Een psycholoog zegt met andere woorden hetzelfde als een socioloog be-

doelt met referentiekader, sociale bril en selectieve waarneming. Waarneming wordt in de psychologie gezien als een product van een groot aantal hersenprocessen, deels gevoed door informatie uit de buitenwereld en deels door wat zich al langer in ons geheugen heeft genesteld. ■

Bron: de Volkskrant, 21 januari 2008

Met nadruk moet nog worden gesteld dat het gedrag van mensen niet uitsluitend wordt bepaald door hun vroegere ervaringen. Anders ge-

zegd: een referentiekader is, hoewel het een zekere mate van stabiliteit bezit, niet onveranderlijk. Als onze levensomstandigheden en daarmee onze ervaringen ingrijpend veranderen, wijzigen zich na verloop van tijd meestal ook onze opvattingen en ons referentiekader. Deze gehele of gedeeltelijke aanpassing van ons referentiekader treedt bijvoorbeeld op wanneer wij door verhuizing, door verandering van werkkring of door werkloosheid, emigratie of sociale stijging of daling deel gaan uitmaken van andere groeperingen. Dat is ook het geval wanneer door bijvoorbeeld mijnsluiting, inpoldering (vissers) of bedrijfsbeëindiging de bestaansbronnen van een gemeenschap opdrogen en mensen op andere wijze in hun onderhoud moeten gaan voorzien. Wij komen hierop in hoofdstuk 6 terug.

Tussenvraag 1.5

Geef een concreet voorbeeld van gehele of gedeeltelijke aanpassing van iemands referentiekader door: verandering van werkkring, sociale stijging, studie of verhuizing.

1.4 Selectiviteit

Aan het begin van dit hoofdstuk hebben we al vrij uitvoerig gezien dat 'zomaar' waarnemen niet bestaat: ieder van ons neemt via zijn sociale bril selectief waar en ziet maar een deel of aspect van hetgeen er te zien is.

Als mensen over 'de' sociale werkelijkheid praten, moet men zich dus meteen afvragen: wiens sociale werkelijkheid?

Mensen leren in de loop van hun leven om vooral te letten op de dingen die op een of andere manier verband houden met hun eigen leefwijze – terwijl zij daarentegen vaak de meest gewone en vertrouwde dingen over het hoofd zien, juist omdat die zo gewoon en vertrouwd zijn. Maar ieder die waarneemt, selecteert uit de veelheid van verschijnselen die hij om zich heen aantreft: hij 'ziet' er slechts enkele van en wel vooral die welke min of meer passen in het hem vertrouwde wereldbeeld of daarvan juist sterk afwijkt.

Mak (1996) citeert het commentaar van een boer uit Jorwerd bij het langstrekken van de Duitsers op 10 mei 1940 op weg naar de Afsluitdijk: 'Ze reden allemaal op paarden, overal waren paarden ja, het was schandalig, maar we keken vooral naar die paarden. Wat een prachtige dieren waren dat.'

Een ander treffend voorbeeld: het Nederlands elftal speelde eens tegen België in een blauw shirt. Telefonisch onderzoek achteraf wees uit dat zeven procent van de kijkers zich niettemin herinnerde dat de kleur van het shirt oranje was.

Een laatste interessant voorbeeld van de problemen rond selectiviteit speelt bij het afleggen van een juridisch getuigenis: in een aantal gevallen – onder omstandigheden bij het verhoor door de rechter-commissaris en in ieder geval op de rechtszitting – wordt de getuige beëdigd. Hij legt dan de eed of belofte af. Volgens de wet is hij dan verplicht de gehele waarheid en niets dan de waarheid te zeggen. Maar hij kan slechts medelen wat hij *waargenomen* heeft, en dus iets verklaren dat

volstrekt niet waar is, zonder dat hij liegt. Ook bij verhoren van (kleine) kinderen in pedofiliezaken speelt dit waarnemingsprobleem, en des te meer wanneer de ondervragende partij enige suggestiviteit niet weet te vermijden.

Tussenvraag 1.6

Bedenk een voorbeeld van zo'n suggestieve vraag.

Selective perception

Selective exposure

Selective retention

Vormen van selectiviteit

De selectiviteit gaat nog verder dan alleen maar wat wij in het gebodene zien of horen (*selective perception*).

Het selecteren begint al bij hetgeen waarvoor wij ons openstellen of waaraan we worden blootgesteld (*selective exposure*) en eindigt met wat wij onthouden (*selective retention*) van wat wij hebben waargenomen.

Ten slotte selecteren wij ook nog waarover we met anderen praten. Er zijn aanwijzingen, dat mensen vooral praten over dingen waarover zij het min of meer met elkaar eens zijn, of waarvan zij denken dat anderen daarvoor (ook) grote belangstelling hebben. Mensen praten vooral met degenen die de eigen opvattingen delen, zodat men wederzijds elkaars opvattingen bevestigt en versterkt. Hier komen we in hoofdstuk 9 nader op terug.

In de praktijk blijken 'al die anderen' vooral te bestaan uit naaste familieleden, vrienden, kennissen en collega's, alsmede partij- en geloofsgenoten. Enerzijds ontlenen mensen aan die beperkte kring hun referentiekader als geheel van feitenkennis, verklaringen en oordelen. Anderzijds bevestigen zij elkaar in deze min of meer gemeenschappelijke opvattingen.

Nogmaals stellen we dat voor sociologen de vraag dus niet alleen is: wat leren mensen?, maar ook: van wie leren zij en aan wie geven zij dat door? De hiervoor genoemde selectieprocessen berusten niet alleen op de meer of minder beperkte en specifieke ervaringen van mensen. Ook *emoties* en persoonlijke maar vaak sociaal geconditioneerde voorkeuren, antipathieën en andere positieve of negatieve gevoelens spelen een grote rol.

Met een bekend geworden experiment werd gedemonstreerd dat arme kinderen de omvang van geldstukken groter schatten dan rijke kinderen (Bruner en Goodman, 1947). Wij zien de dingen niet (alleen) zoals zij zijn, maar (ook) zoals wijzelf zijn. Niet ten onrechte is wel eens gezegd dat een rijk man niet zomaar een arm man met meer geld is: hij ziet de dingen anders, hij denkt anders en hij reageert anders. *Hij is dus iemand anders!*

Kortom, de waarneming en waardering van mensen of groepen wordt beïnvloed door de positieve of negatieve gevoelens van de waarnemer. Welke vormen dat kan aannemen werd lang geleden experimenteel al aangetoond (Krech, Crutchfield en Ballachey, 1962). Daarbij moesten twee groepen kinderen gymnastieoefeningen uitvoeren voor een publiek dat bestond uit klasgenoten. De ene groep was samengesteld uit kinderen aan wie men algemeen een hekel had, de andere groep bestond uit populaire kinderen. Een en ander was zo ingestudeerd, dat de niet-populaire kinderen de oefeningen foutloos uitvoerden. De groep

van populaire kinderen daarentegen maakte een aantal duidelijke fouten. Maar na afloop bleek dat de klasgenoten fouten hadden ‘gezien’ bij de niet-populaire groep! Een kwalijke daad wordt gemakkelijk met een kwalijke persoon verbonden. En zelf weten we ook dat bij sporten zoals voetbal de overtredingen van de tegenpartij vaak opmerkelijk scherp gezien worden.

Ons waarnemen is dus niet zomaar een passief registreren van wat zich aan ons voordoet: het is een actief construeren van een bepaald beeld, in hoge mate afhankelijk van de waarnemer, die beïnvloed is door sociale factoren.

De socioloog Goffman noemde dit *The social construction of reality*.

Mensen zijn sociaal ‘geprogrammeerd’ om dingen op een bepaalde wijze waar te nemen en er op een specifieke wijze op te reageren (Hofstede, 1991).

Tussenvraag 1.7

Wat zou je, in het licht van het voorgaande, kunnen opmerken over oordelen die mensen over elkaar hebben?

1.5 Definitie van de situatie

Bij alles wat een mens tegenkomt, vraagt hij zich als het ware af: wat betekent dit voor mij? Zo'n definitie van de situatie gaat vooraf aan iedere reactie van mensen op hetgeen hun pad kruist.

Zo'n interpretatie van en tegelijkertijd oordeel over een situatie of gebeurtenis berust uiteindelijk op een vergelijking: men vergelijkt iets met wat vanuit de eigen situatie vertrouwd is en dat (daarom) als juist of normaal wordt aanvaard. In onze waarneming en interpretatie spelen dus verschillende factoren een rol: ons al dan niet bekend zijn met de waargenomen verschijnselen, ons (morele) oordeel daarover en de mate waarin wij de dingen in ons voor- of nadeel achten. Pas als men het probeert, merkt men hoe moeilijk het is een situatie of gebeurtenis alleen maar te beschrijven zonder ongewild al in emotioneel gekleurde interpretaties te vervallen: de huiskamer van onze buurman is gezellig, rommelig, koud of kitscherig; een college is saai, boeiend, langdradig of moeilijk (Homans, 1966).

Van jongs af aan leren wij dat bepaalde interpretaties bij bepaalde verschijnselen horen. Steeds als een kind vraagt: ‘wat is dat?’, krijgt het antwoord vanuit een specifiek referentiekader. Zo leert het ene kind bijvoorbeeld dat krekels eetbaar zijn, een ander kind dat zij de oogst vernielen, en weer een ander kind dat ze 's avonds muziek maken.

Jaren geleden hield een Amsterdamse hoogleraar een voordracht, getiteld ‘Kunnen mensen denken?’. Na het hiervoor besprokene zal het de lezer niet verbazen dat de conclusie toen luidde: ‘Ja, een beetje, we doen ons best’ (Frijda, 1965).

Dat ‘wat iedereen weet’ hoeft niet altijd helemaal waar te zijn, en wat iemand waarneemt evenmin. Het is daarom verhelderend onderscheid te maken tussen *zakelijke werkelijkheid* (objectief) en *beleefde werkelijkheid* (subjectief).

Zakelijke en beleefde werkelijkheid hoeven elkaar niet steeds te dekken: arm-zijn en zich-arm-voelen vallen niet altijd samen. Men kan volgens een bepaalde maatstaf arm *zijn* en toch tevreden zijn met het bestaan; omgekeerd kan men zich arm voelen, terwijl daartoe zakelijk gezien minder aanleiding bestaat. Het hangt er maar van af waarmee je je vergelijkt. Op dit laatste komen we overigens terug in hoofdstuk 18, bij de behandeling van het concept van de relatieve deprivatie.

Uit onderzoek is gebleken, dat ook ziek-zijn en zich-ziek-voelen lang niet altijd samenvallen (Schepers, 2007). Het gaat hierbij niet (alleen) om individuele verschillen, maar ook om sociaal-culturele: niet in alle groeperingen of samenlevingen hanteert men dezelfde maatstaven voor armoede of ziekte.

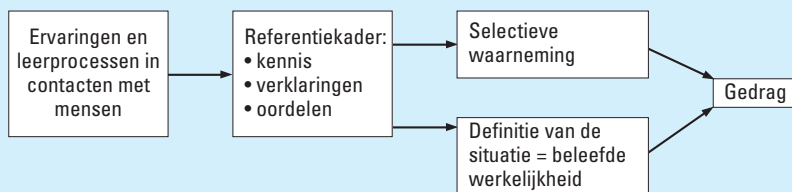
Inzichten, opvattingen en meningen (beleefde werkelijkheid) zijn vaak niet 'waar', maar in het sociale leven wel een realiteit in die zin, dat zij het gedrag van mensen beïnvloeden. Men kan bijvoorbeeld tevreden zijn met het werk dat men heeft en er toch klachten over hebben (Mok, 2007).

Waarnemen

Waarnemen is: voor waar (aan)nemen zoals wij het beleven. 'Ik heb het toch met mijn eigen ogen gezien!' is vaak dus maar één kant van de zaak; men heeft iets ook waargenomen met de ogen en oren zoals die sociaal zijn geconditioneerd. Wat er te zien is, wordt door het referentiekader als het ware 'gefilterd' en gekleurd.

Wij vatten het voorgaande samen in figuur 1.1.

Figuur 1.1 **Objectieve en subjectieve waarneming beïnvloeden ons gedrag**

Hoewel het belangrijk is de beleefde werkelijkheid (wat ze hebben geleerd) van mensen te leren kennen om hun gedrag te kunnen begrijpen en verklaren, is het sociologisch gezien minstens even belangrijk te achterhalen hoe het komt dat bepaalde mensen een bepaalde visie op sociale verschijnselen hebben (van wie of waarvan ze het hebben geleerd).

Vooroordelen

‘Wat één christen doet, moet hijzelf verantwoorden, wat één jood doet, valt op alle joden terug’, schreef Anne Frank in haar dagboek, 22 mei 1944.

In ieder vooroordeel schuilt een generalisatie. Of het nu over moslims of joden gaat, over buitenlandse werknemers of asielzoekers, over Surinamers, Molukkers of Antillianen, de leden van de groepering op wie het vooroordeel betrekking

heeft, worden over één kam geschoren. Wie in een gesprek tegen het vooroordeel in wil gaan, merkt al snel dat die algemene bewering ondersteund wordt met een of meer concrete, wel of niet waar gebeurde anekdotes. Van zo’n ‘uit het leven gegrepen’-gebeurtenis springt de verteller vervolgens moeiteloos terug naar conclusies over de hele groepering.

Bron: Anne Frank Stichting, *Feiten tegen vooroordelen*, 1993

Onze ‘kennis’ omvat allerlei ideeën, opvattingen, beelden en stereotypen (zie verder hoofdstuk 11), die vaak berusten op slechts losse, onbewezen ‘feiten’ en oppervlakkige – eveneens onbewezen – verklaringen. Zulke verklaringen zijn dan afgeleid uit enkele, soms zeer toevallige, ervaringen die mensen ten onrechte generaliseren: wat hoogstens als illustratie had mogen worden gebruikt, wordt zonder meer als bewijs voor een stelling geponeerd.

Zolang de wijze van samenleven niet al te zeer verandert, is de alledaagse en op praktische toepassing gerichte kennis van de samenleving – ondanks hiervoor genoemde beperkingen – toereikend voor het gewone sociale verkeer. In snel veranderende samenlevingen zoals de onze voldoet ze echter minder, en daar komt men vaak snel en vanzelf achter. Dan kan (toegepaste) sociologische kennis nuttig zijn.

Samenvatting

In dit hoofdstuk hebben we de sociologie als wetenschap leren kennen. We hebben vanuit de dagelijkse ervaringen van mensen een aantal verschijnselen benoemd en sociologisch geduid. We hebben gezien dat het oordeel van mensen over situaties wordt gegeven op basis van beelden en voorstellingen die zij vanuit hun sociale achtergrond hebben. Mensen blijken selectief te zijn ten aanzien van datgene wat zij in een bepaalde situatie waarnemen, en zij blijken van daaruit te oordelen. Dit zijn dan ook vaak vooroordelen die in de praktijk foute resultaten opleveren.

We moeten daarom een onderscheid maken tussen alledaagse kennis enerzijds en wetenschappelijke (in dit geval sociologische) kennis anderzijds.

Eindvragen

- 1.1 Jaren geleden was er ooit een man uit de binnenlanden van Maleisië naar Singapore gehaald om zijn reacties op een grote stad te vernemen. Tot ieders verbazing bleek het enige dat hem temidden van het stadsgewoel was opgevallen een man met een handkar te zijn: ongelooflijk hoeveel bananen één man tegelijk kan vervoeren! Welk sociologisch begrip zou je gebruiken om de reactie van deze man te beschrijven?
- 1.2 Bij een hoogoplopend conflict tussen mensen of instanties zegt men vaak: 'Laten we om de tafel gaan zitten en het uitpraten, dan komen we er samen wel uit.' Dat valt echter vaak tegen, mensen zijn geneigd bij hun standpunt te blijven.
Waarom denk je dat dat zo is?
Hoe zou je als socioloog zo'n patstelling kunnen doorbreken?
Welke sociologische begrippen zou je daarbij kunnen toepassen?
- 1.3 Bij grote betogingen, zoals vredesdemonstraties, schatten de organisatoren het aantal deelnemers meestal veel hoger in dan de politie die de orde handhaaft. Hoe zou je dat verschil sociologisch kunnen verklaren?
- 1.4 Waarom is iemand 'die er zelf bij geweest is' niet vanzelfsprekend een betrouwbare getuige?
- 1.5 Van de filosoof Kant (1724-1804) is de uitspraak: 'Men moet niet alles geloven wat de mensen zeggen; maar men moet ook niet geloven dat zij alles zonder reden zeggen.' Hoe kun die uitspraak sociologisch duiden?
- 1.6 Een hoogleraar wilde voor zijn studenten de uitwerking van alcohol op het menselijk lichaam demonstreren. Daartoe deed hij een worm in een glas water. De worm kronkelde wat rond en bleef leven. Vervolgens deed hij de worm in een glas alcohol en de worm ging dood. 'Wat is hiervan de moraal?' vroeg de hoogleraar. Een student riep: 'Als je alcohol drinkt, krijg je nooit wormen!'
Welk sociologisch begrip is op deze reactie van toepassing?
- 1.7 In wat voor soort situaties worden mensen zich (vooral) bewust van hun eigen referentiekader? Illustreer dit zo mogelijk met een eigen ervaring.
- 1.8 Kan jouw referentiekader veranderen?
- 1.9 Soms reageert een kind op een grapje van een volwassene niet-begrijpend of zelfs verschrikt. Pas als de laatste geruststellend zoiets heeft gezegd als 'het is maar een grapje', durft het kind (aarzelend) mee te lachen. Wat is hier aanvankelijk verschillend bij enerzijds de volwassene en anderzijds het kind?
- 1.10 Geef een voorbeeld van een op selectieve waarneming gebaseerde definitie van de situatie die tot ongewenste of ergere resultaten leidt.

- 1.11 Wat kun je vanuit de sociologie zeggen over het tegenwoordig veel gebruikte begrip 'tunnelvisie' als typering van een verschijnsel dat zich nogal eens voordoet bij politie, justitie, politiek en bedrijfsleven? Geef concrete voorbeelden daarvan.